

WETENSCHAP

GRAMMATICA Sommige mensen halen 'na' en 'naar' door elkaar. Dit probleem heeft een eeuwenoude oorsprong, zag taalkundige Nicoleline van der Sijs in gedigitaliseerde historische teksten. Maar ook een recente.

tekst Sander Becker

Naar gaat terug na de Middeleeuwen

Aan één hinderlijk soort taalverloeding kan ik gewoon maar niet wennen', foertert ene Han in een blog. Hij doet op het verwarren van 'na' en 'naar' in zinnen als: "We gingen naar een tijdje weg, of 'Ik ben na m'n moeder getuist". Waarom?"

Daar is Van der Sijs nog een raadsel. Ze vermoede aanvankelijk dat 'naer' handig werd gevonden om de uitspraak te vergemakkelijken wanneer het volgende woord met een klinker begon. "Na april" zou dan 'naer april' zijn geworden om de klinkerbotsing van de 'a's

te voorkomen. Maar dat vermoeden zag de onderzoeker niet bevestigd; 'naer' verscheen net zo goed voor medeklinkers, zoals in 'naer de poort'.

West-Vlaanderen
Van der Sijs kon wel achterhalen in welk geografisch gebied het voorzetsel 'naer' is ontstaan. "Ik ben gaan kijken in de dertiende-eeuwse teksten waarvan we weten waar ze zijn geschreven", legt de taalkundige uit. "Zo kon je landkaartjes maken die laten zien waar een woord voor het eerst werd gebruikt. Het blijkt dat 'naer' in de dertiende eeuw is begonnen in West-Vlaanderen. In de veertiende eeuw verspreidde het zich naar Oost-Vlaanderen en Brabant. Nog weer later is het opgekrukt naar Holland en het oosten van het land."

Zo bestonden de voorzetsels 'na' en 'naer' eeuwen naast elkaar, als volwaardige synoniemen. Maar dan volgen de zestiende en zeventiende eeuw. In die tijd wilden geleerden het Nederlandse standaardiseren. Ze schreven grammatica's waarin ze vertelden wat wel of niet was toegestaan. Als lichtend voorbeeld gold het Latijn, een taal met een grote rijkdom aan vormen die elk hun

de eeuw. Voordien zeiden mensen 'te' of 'tot' als ze 'naar een plaats' bedoelden, zoals in 'tot Ghent': 'naar Gent'.
Ergens in de dertiende eeuw duikt dan ineens 'naer' op als alternatief voor 'na'. De vorm 'naer' ontstond als vergroting trap van het bijwoord 'na' (nabij): 'na-er' betekende eerst dus 'dichterbij'. Geleidelijk gingen mensen dit nieuwe bijwoord gebruiken als vervanger van het voorzetsel 'na'. Waarom?
Dat is Van der Sijs nog een raadsel. Ze vermoede aanvankelijk dat 'naer' handig werd gevonden om de uitspraak te vergemakkelijken wanneer het volgende woord met een klinker begon. "Na april" zou dan 'naer april' zijn geworden om de klinkerbotsing van de 'a's te voorkomen. Maar dat vermoeden zag de onderzoeker niet bevestigd; 'naer' verscheen net zo goed voor medeklinkers, zoals in 'naer de poort'.

zijn eigen betekenis hadden. "Zoets wilden de grammatici voor het Nederlands ook", zegt Van der Sijs. "De vormenrijkdom van de Nederlandse naamvallen nam af, en dat vonden de geleerden betreurenswaardig. Ze zochten daarom andere vormvariëaties waaraan ze een verschil in betekenis konden toevoegen. 'Na' en 'naer' leenden zich daar perfect voor; ze hadden verschillende vormen en er waren diverse betekenissen beschikbaar, namelijk 'achter', 'richting' en 'volgens'."

Tallose grammatici deden in die dagen hun eigen voorstel om de betekenissen te verdelen over de twee vormen, vaak precies omgekeerd. De geleerden baseerden zich dan ook niet op de echte gesproken taal, maar bedachten een kunstmatig onderscheid. In 1625, op de Leiden naar Christiaan van Heule om 'naer' te gebruiken als 'achter', dat is 'niet geworden, want vrijwel iedereen zegt nu 'na de lunch', niet 'naer de lunch'. In 1653 koos de Amsterdamse predikant-grammaticus Petrus

Leupenius als eerste de huidige indeling, met 'na' als 'achter' en 'naer' als 'richting' en 'volgens'. Dit voorstel werd in 1730 overgenomen door de gezaghebbende taalkundige Balthazar Huydecoper. Deze heren zijn erin geslaagd hun wil op te leggen aan de Nederlandse taalgebruiker. Van der Sijs noemt dat een 'triumf van het prescriptivisme'.

De geleerden hebben wel wat hulp gekregen van de grote zeventiende-eeuwse schrijvers Hooft en Vondel. Ook die neigden al naar het moderne model: ze gebruikten meestal 'naer' als 'richting' en 'na' als 'achter'. "Ik denk dat de grammatici zich voor een deel op deze literaire schrijvers hebben gebaseerd", zegt Van der Sijs. "Ze gingen min of meer tegelijk over de kwestie nadenken en kozen eenzelfde richting." Een opvallende uitzondering was Bredero. Die stelde zich nadrukkelijk op als volkschrijver en beroemde zich op zijn volkse taalgebruik. "Het grappige is dat Bredero niets van 'naer' moest weten", zegt Van der Sijs. "Hij gebruikte alleen 'na(e)'."

Brieven
Het officiële 'naer' zou nog lang iets gekunstelds blijven, zelfs tot aan de negentiende eeuw. Van der Sijs ontdekte dit in een verzameling 'gekaapte brieven': correspondentie die door de Engelsen was buitgemaakt op de Nederlanders tijdens de zeeslagen in de zeventiende en achttiende eeuw. De Engelsen hebben de brieven keurig bewaard, terwijl de Nederlanders geroefde Engelse post destijds meteen overtuigd kieperden. Van de Nederlandse brieven, teruggevonden in 1980, zijn digitale transcripties gemaakt. "Het schriftelijke taalgebruik van de matrozen en van hun vrouwen ligt dicht tegen de spreektaal aan", zegt Van der Sijs. "Het bevat vooral 'na' en maar een heel klein beetje 'naer'." Dit laat opnieuwt zien dat het academische 'naer' in de spreektaal moeizaam ingang vond en dat 'na' lang de boventoon was bijging voerde.

Wanneer het omslagpunt kwam, is niet duidelijk, maar het moet ergens begin twintigste eeuw zijn geweest. 'Naar' is toen gemanciperd geraakt in de betekenissen die de geleerden Leupenius en Huydecoper eraan hadden toegevoegd. Het gevolg is in elk geval dat het kunstmatig verschil tussen 'na' en 'naer' anno 2017 stevig veranderd is in het reële taalgevoel, zegt taalkundige Marc van Oostendorp, eveneens werkzaam aan het Meertens Instituut. "Kinderen pikken het heel natuurlijk op, net als het verschil tussen 'op' en 'in'. Ze hoeven het niet op school te leren, anders dan het ooit kunstmatig geïntroduceerde verschil tussen 'hen' en 'hun'. Dat laatste gaat veel vaker fout."

Maar als we het nu zo goed weten, waarom bestaan er dan talloze hedendaagse voorbeelden waarin 'na' en 'naer' zijn omgewisseld? Dat zou te maken kunnen hebben met dialecten, zegt Van Oostendorp. Dialecten kennen veel variatie. Het is daarom denkbaar dat een oude combinatie als 'naar een tijdje' in het noordoosten nog veel wordt gebruikt. De kwestie is alleen nog nooit goed onderzocht. Zelf heeft Van Oostendorp wel gekijken in een algemene dialectendatabank, de zogeheten Geman-Taalman-Van Reenen, en in een beperkte enquête die rond het jaar 2000 is gehouden onder regionale taalgebruikers. Maar tot dusver vond hij geen eenduidig beeld. Wordt vervolgd.

Grappig is wel, gaat Van Oostendorp verder, dat er momenteel nieuwe verwarring ontstaat doordat de 'r' in de Nederlandse uitspraak steeds meer wegvakt. 'Naar' is bij veel taalgebruikers akoestisch niet meer te onderscheiden van 'na'. Nu klinkt het dus weer 'Ik ga na de stad', net als vroeger. Het schrift kan deze tendens gaan volgen, iets waar de sms-taal een voorshot op lijkt te nemen. Zo krijgen de foerterers op internet toch een beetje gelijk. Nu ergeren zij zich nog groen en geel aan de oprukkende digitale slordigheid. Maar als het zo doorgaat, keren we vanzelf terug 'na' naar het allemaal ooit begon.

Van der Sijs kon wel achterhalen in welk geografisch gebied het voorzetsel 'naer' is ontstaan. "Ik ben gaan kijken in de dertiende-eeuwse teksten waarvan we weten waar ze zijn geschreven", legt de taalkundige uit. "Zo kon je landkaartjes maken die laten zien waar een woord voor het eerst werd gebruikt. Het blijkt dat 'naer' in de dertiende eeuw is begonnen in West-Vlaanderen. In de veertiende eeuw verspreidde het zich naar Oost-Vlaanderen en Brabant. Nog weer later is het opgekrukt naar Holland en het oosten van het land."

Zo bestonden de voorzetsels 'na' en 'naer' eeuwen naast elkaar, als volwaardige synoniemen. Maar dan volgen de zestiende en zeventiende eeuw. In die tijd wilden geleerden het Nederlandse standaardiseren. Ze schreven grammatica's waarin ze vertelden wat wel of niet was toegestaan. Als lichtend voorbeeld gold het Latijn, een taal met een grote rijkdom aan vormen die elk hun

de eeuw. Voordien zeiden mensen 'te' of 'tot' als ze 'naar een plaats' bedoelden, zoals in 'tot Ghent': 'naar Gent'.
Ergens in de dertiende eeuw duikt dan ineens 'naer' op als alternatief voor 'na'. De vorm 'naer' ontstond als vergroting trap van het bijwoord 'na' (nabij): 'na-er' betekende eerst dus 'dichterbij'. Geleidelijk gingen mensen dit nieuwe bijwoord gebruiken als vervanger van het voorzetsel 'na'. Waarom?
Dat is Van der Sijs nog een raadsel. Ze vermoede aanvankelijk dat 'naer' handig werd gevonden om de uitspraak te vergemakkelijken wanneer het volgende woord met een klinker begon. "Na april" zou dan 'naer april' zijn geworden om de klinkerbotsing van de 'a's te voorkomen. Maar dat vermoeden zag de onderzoeker niet bevestigd; 'naer' verscheen net zo goed voor medeklinkers, zoals in 'naer de poort'.

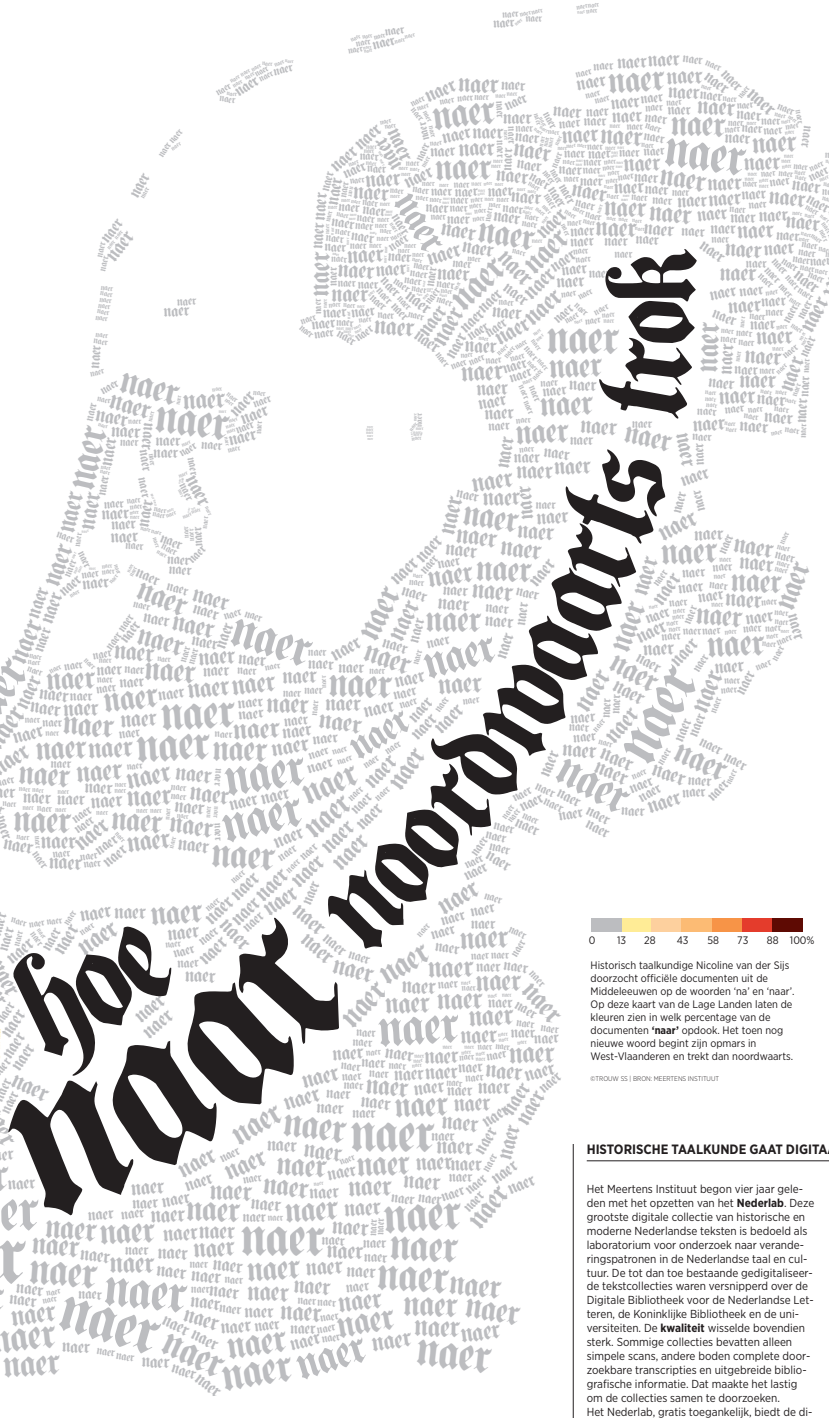
West-Vlaanderen
Van der Sijs kon wel achterhalen in welk geografisch gebied het voorzetsel 'naer' is ontstaan. "Ik ben gaan kijken in de dertiende-eeuwse teksten waarvan we weten waar ze zijn geschreven", legt de taalkundige uit. "Zo kon je landkaartjes maken die laten zien waar een woord voor het eerst werd gebruikt. Het blijkt dat 'naer' in de dertiende eeuw is begonnen in West-Vlaanderen. In de veertiende eeuw verspreidde het zich naar Oost-Vlaanderen en Brabant. Nog weer later is het opgekrukt naar Holland en het oosten van het land."

Zo bestonden de voorzetsels 'na' en 'naer' eeuwen naast elkaar, als volwaardige synoniemen. Maar dan volgen de zestiende en zeventiende eeuw. In die tijd wilden geleerden het Nederlandse standaardiseren. Ze schreven grammatica's waarin ze vertelden wat wel of niet was toegestaan. Als lichtend voorbeeld gold het Latijn, een taal met een grote rijkdom aan vormen die elk hun

de eeuw. Voordien zeiden mensen 'te' of 'tot' als ze 'naar een plaats' bedoelden, zoals in 'tot Ghent': 'naar Gent'.
Ergens in de dertiende eeuw duikt dan ineens 'naer' op als alternatief voor 'na'. De vorm 'naer' ontstond als vergroting trap van het bijwoord 'na' (nabij): 'na-er' betekende eerst dus 'dichterbij'. Geleidelijk gingen mensen dit nieuwe bijwoord gebruiken als vervanger van het voorzetsel 'na'. Waarom?
Dat is Van der Sijs nog een raadsel. Ze vermoede aanvankelijk dat 'naer' handig werd gevonden om de uitspraak te vergemakkelijken wanneer het volgende woord met een klinker begon. "Na april" zou dan 'naer april' zijn geworden om de klinkerbotsing van de 'a's te voorkomen. Maar dat vermoeden zag de onderzoeker niet bevestigd; 'naer' verscheen net zo goed voor medeklinkers, zoals in 'naer de poort'.

Leupenius als eerste de huidige indeling, met 'na' als 'achter' en 'naer' als 'richting' en 'volgens'. Dit voorstel werd in 1730 overgenomen door de gezaghebbende taalkundige Balthazar Huydecoper. Deze heren zijn erin geslaagd hun wil op te leggen aan de Nederlandse taalgebruiker. Van der Sijs noemt dat een 'triumf van het prescriptivisme'.

De geleerden hebben wel wat hulp gekregen van de grote zeventiende-eeuwse schrijvers Hooft en Vondel. Ook die neigden al naar het moderne model: ze gebruikten meestal 'naer' als 'richting' en 'na' als 'achter'. "Ik denk dat de grammatici zich voor een deel op deze literaire schrijvers hebben gebaseerd", zegt Van der Sijs. "Ze gingen min of meer tegelijk over de kwestie nadenken en kozen eenzelfde richting." Een opvallende uitzondering was Bredero. Die stelde zich nadrukkelijk op als volkschrijver en beroemde zich op zijn volkse taalgebruik. "Het grappige is dat Bredero niets van 'naer' moest weten", zegt Van der Sijs. "Hij gebruikte alleen 'na(e)'."

HISTORISCHE TAALKUNDE GAAT DIGITAAL

Het Meertens Instituut begon vier jaar geleden met het opzetten van het **Nederlab**. Deze grootste digitale collectie van historische en moderne Nederlandse teksten is bedoeld als laboratorium voor onderzoek naar veranderingspatronen in de Nederlandse taal en cultuur. De tot dan toe bestaande gedigitaliseerde tekstcollecties waren versnipperd over de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren, de Koninklijke Bibliotheek en de universiteiten. De **kwali**teit wisselde bovendien sterk. Sommige collecties bevatten alleen simpele scans, andere boden complete doorzoekbare transcripties en uitgebreide bibliografische informatie. Dat maakte het lastig om de collecties samen te doorzoeken. Het Nederlab, gratis toegankelijk, biedt de di-

verse collecties aan binnen één **superzoekmachine**. Veel teksten is bovendien verrijkt, bijvoorbeeld met het label 'woordsoort'. Zo kun je zoeken op 'arm' (zelfstandig naamwoord) zonder dat je alle gevallen van 'arm' (bijvoeglijk naamwoord) op je scherm krijgt. Verder is aan oude spellingen ook de moderne toegeweerd, wat het zoeken eenvoudiger maakt. Toch kent ook het Nederlab **beperkingen**. Ten eerste is het nog niet compleet; sommige gescande collecties ontbreken nog en veel cultureel erfgoed is nog helemaal niet gescand. Daar komt bij dat veel scans automatisch zijn ingelezen, met allerlei fouten tot gevolg. In vroegere drukken oogde de 's' bijvoorbeeld als een 'f', waardoor de computer fouten leest in plaats van schapeen. Daar

zijn correctieprogramma's voor ontwikkeld, maar die werken matig. Het Nederlab maakt het technisch mogelijk om **twalf eeuwen Nederlands** in één keer te doorzoeken, van het jaar 800 tot nu. Maar dat lovert snel een brij op. Historisch taalkundige Van der Sijs concludeert dat ze genoodzaakt blijft om steeds kleine tekstgroepen per keer te bekijken en daarna in te zoomen op de details. Alleen zo kun je geleidelijk een totaalbeeld opbouwen. "Bij historisch taalonderzoek kan de computer enorm helpen", zegt de deskundige. "Maar je moet zelf aan de knoppen blijven zitten en kritisch blijven. De computer ziet geen nuances. Gelukkig maar, dan houden wij onderzoekers ook wat te doen."